
Kodėl moterys privalo būti gražios? Moteriškumo sampratos kaitos atspindžiai Lietuvos tarpukario spaudoje

Kristina Lotužytė

*Vilniaus universitetas,
Istorijos fakultetas,
Universiteto g. 7,
LT-2734 Vilnius*

Tarpukario Lietuvoje besiformuojantis vidurinis tautinis miestiečių socialinis sluoksnis aktyviai ieško saviidentifikacijos atspirties taškų. Vienu jų tampa modernus moters grožio etalonas, pabrėžiantis tiek kosmopolitines sąsajas su „statuso broliais“ Vakaruose, tiek minėto sluoksnio tautines ambicijas, tiek ribas, skiriančias jį nuo žemesnių socialinių grupių valstybės viduje. Pranešime aptariamos moteriško grožio standartų konstravimo tendencijos, atsispindinčios 1925–1940 m. Lietuvos spaudoje.

Raktažodžiai: moterų mada, grožio standartai, socialinė saviidentifikacija, vidurinis lietuvių miestiečių sluoksnis

Trečiojo dešimtmečio pabaiga – tai laikmetis, kai Lietuvos miestuose (pirmiausia, žinoma, Kaune) jau susiformuoja tam tikras tautinis vidurinis socialinis sluoksnis, kurio ribas galėtume sąlyginai apibrėžti per lietuviškumą, miestietišumą ir jo atstovų profesinę veiklą (ne fizinis darbas). Šioje socialinė grupė įvardija kaip *intelligentus*, šiam žodžiui suteikdama šiek tiek skirtingą prasmę nuo tos, kurią šiandien jam priskiriame mes.

Būtent 3-iojo dešimtmečio pabaigoje atsiranda naujų periodinių leidinių, kurie kokybiškai skiriasi nuo ankstesnės spaudos ir, mano galva, yra aiškiai orientuoti į naujų saviidentifikacijos atspirties taškų beiškantį lietuvių miestiečių vidurinį sluoksnį. Minėti leidiniai – visų pirma „Sekmadienis“ bei „Diena“ (ėję nuo 1928 iki 1940 m.), taip pat kiek trumpiau gyvavę „Naujas žodis“, „Jaunųjų pasaulis“, „Mūsų dienos“, „Bangos“, „Sekmadienio paštas“ ir kt. – buvo naudojami kaip šaltiniai ruošiant šią publikaciją.

Šiuose leidiniuose pirmą kartą pradamas pozityvus moters grožio ir su juo susijusių dalykų (mados, flirto meno, modernių šokių, kūno priežiūros ir pan.) diskursas. Tai yra naujas reiškinys lietuviškoje spaudoje, iki tol moteriško grožio kūrimo tematikos atžvilgiu santūrioje, o neretai ir gan kritiškoje. Man atrodo, kad jis pirmiausia gali būti sietinas su naujai susiformavusios socialinės grupės saviidentifikacijos poreikiais. Per moters išvaizdą reiškiasi jos atstovaujamos grupės socialinis statusas, todėl ta išvaizda privalo atitikti tam tikrus sutartinius modelius. Neabejotina, jog Kauno ponios grožis turi skirtis nuo darbininko žmonos ar valstietės grožio, ta-

čiau kaip? Atsakymą mano minėtuose leidiniuose rasti nesunku – Kauno ponios grožis turi būti *modernus*.

Modernumas šiuo atveju dažniausiai suvokiamas kaip žengimas koja kojoni su tais grožio standartais, kurie pasiekia Lietuvą iš Paryžiaus bei Holivudo. Gi pirmoji naujovė, apie kurią kalba to meto vakariečių visuomenės tariantys sociologai, tai maždaug 3-iajame dešimtmetyje pasireiškęs kūniškumo renesansas, kuris atsispindi ir mano aptariamojoje spaudoje. Nuo visų iki tol buvusių kūniškumo renesansų jis skiriasi tuo, kad dabar kūnas tampa ne tik išskirtinio žavėjimosi, bet ir konstravimo objektu. Iš dalies kvestionuojama grožio kaip Dievo dovanos samprata, ir įsigali nuostata, kad moteris tinkamą išvaizdą gali susikurti pati. Vis griežtėjantys reikalavimai moters išvaizdai padaro ją savotiška belaisve. Negraži moteris praranda net tą menką pasiteisinimą, kad grožio jai gamta pašykštėjo, į tai jai bet kurio laikraščio „ekspertas“ atkurs – grožį turi susikurti pati, net savo defektus paversdama originalaus žavesio dalimi. Šūkis, skelbiantis, jog nėra negražių moterų, pamažu virsta neįveikiamu kalėjimu moteriai, kuri dabar jau nebeturi teisės būti negraži. Holivudo žvaigždės ir kitos pasaulinio garso gražuolės tampa tiesiog anatominio susidomėjimo objektu. Jų išvaizda, manieros, gyvenimo būdas narstomi po kauklę ir ypač džiaugiamasi, jei išaiškėja, kad ir jos nėra tobulos, o tik moka gerai atrodyti. Kiekvienas toks atradimas pateikiamas kaip padaršinimas paprastoms mirtingosioms. Neretai kūno konstravimas įgauna tiesiog žiaurias formas. Spaudoje nuolat skel-

biamos visokios idealių proporcijų formulės ir moterys vis raginamos patikėti, kad gerokai pasistengusios galėtų į jas tilpti.

Lieknumo bumas, Europoje ir JAV prasidėjęs iškart po Pirmojo pasaulinio karo, Lietuvą pasiekia 3-iojo dešimtmečio pabaigoje, o imperatyvią formą įgija 4-ajame dešimtmetyje. Lieknumas anksčiau laikytas moters blogo būdo požymiu, pvz., dar 1925 m. „Moteris“ aiškina, kad liesos moterys dažnai yra „visai nemoteriško būdo, amžinai visais nepasitenkina, amžinai neramios, vis kitais pasikandusios, o savęs nematančios ir labai įkyrios“¹. Gi nuo 4-ojo dešimtmečio pradžios lieknumas vertinamas kaip viena svarbiausių moteriško grožio sudėtinių dalių, o apkūnios moterys susilaukia vis griežtesnių „grožio ekspertų“ pastabų. Įvairiausios dietos, gimnastika ir net mechaniniai aparatai spaudoje siūlomi „gražiai linijai palaikyti“.

Vakarietiški grožio standartai gan radikaliai keičiasi maždaug kas 3–5 metai ir Lietuvą pasiekia labai greitai, todėl Kaune apsilankę svetimšaliai dažnai pažymi, kad čia ponios savo išvaizda ne ką tesiskiriančios nuo paryžiečių. Net jei laikysime tai perdėtu komplimentu, tai iš to fakto, jog Paryžiuje 1929 m. pasirodžiusi ekstremali naujovė – lankytis damoms baliuose be kojinių – Kaune visiškai prigijo jau 1932-ųjų pradžioje, galime daryti išvadą, kad nuosaikesni mados pokyčiai Lietuvą pasiekdavo dar greičiau. Mano turima šaltinių medžiaga leidžia apžvelgti grožio standartų kaitą 1928–1940 m., ir norėčiau dar kartą pabrėžti, jog šių standartų „vartotojas“ visų pirma (ir daugiausia) yra didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų vidurinis sluoksnis.

Trečiasis dešimtmetis gali būti apibūdintas kaip laikmetis, revoliuciniu būdu pakeitęs moters išvaizdą pirmiausia dviem aspektais – nukerpami moters plaukai ir sijonas; trečiasis aspektas nebuvo naujas, tačiau dėl to nemažiau svarbus – drąsios dekolte atidengia smalsiems žvilgsniams tiek damos krūtinę, tiek nugarą. Visi šie pakitimai įvyko vadinamojo *garçonne*, arba *vyriškojo*, stiliaus ribose (1 pav.).

Atrodo, kad *garçonne* stilius tarpukario Lietuvoje yra pats ilgaamžiškiausias ir sukėlęs didžiausią konfrontaciją visuomenės viduje. Konservatyvesni laikraščiai visai rimtai spausdino perspėjimus apie tai, kad plaukų kirpimas (*bubikopfas*) nuplikins moteris, o trumpi ir atviri drabužiai susargdins tuberkulioze. Lengvesnio turinio spauda *bubikopfo* temą komentuoją pašaipiomis karikatūromis (2 pav.).

Sutrupėjus moteriškiems sijonams naujai atrandamas moteriškų kojų seksualumas. Greta vis labiau populiarėjančio *esperanto* atsiranda ir nauja – moteriškų kojų – kalba. Pusiau juokais, pusiau rimtai tikima, kad moters maniera sudėti kojas daug byloja apie jos charakterį, o tam tikros kojų pozicijos tampa sutartiniais ženklais norint ką nors pranešti flirtu partneriui. Kai kurie leidiniai spausdina ištisus to-

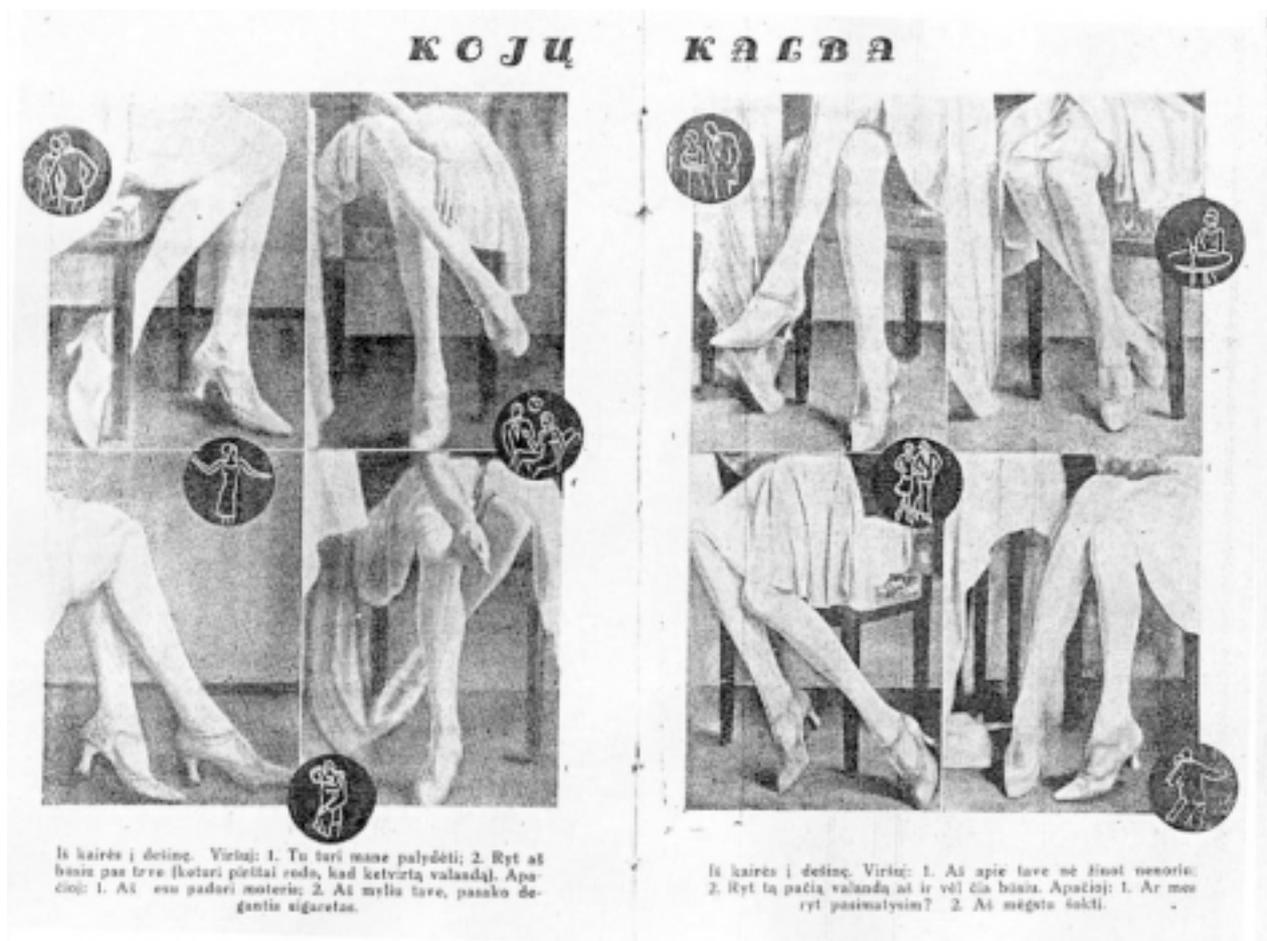
1. Vadinamasis „vyriškas stilius“, Lietuvą pasiekęs apie 1925 m.

2. J. Martinaičiaus karikatūra „bubikopfo“ tema

kios kojų kalbos „žodynus“. Pavyzdžiui, „Naujas žodis“ pataria rinktis į žmonas tą, kuri kojas laiko suglaudusi paraleliai, nes tai „kalba apie kuklumą, aklumą, ramumą ir polinkį prie vedybų“, o štai „viena koja numesta į šalį reiškia nuotykių pamėgimą, lakią fantaziją, veržimąsi į tolį“² ir t. t. (3 pav.).

Trečiojo dešimtmečio mados pionierėms pralaužus ledus, vėliau nauji, vis dažniau kintantys grožio standartai Lietuvoje adaptuojami palyginti neskausmingai. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje vyriskam moters tipui priešpriešinamas *vampas* (4 pav.), kuris vertinamas kaip hipermoteriškas. 1931-ųjų pradžioje garsus Paryžiaus siuvėjas ir moteriškų madų diktatorius Jeanas Patu paskelbia: „Aš nebenoriu daugiau matyti vyriškai atrodančių moterų. Kas gimė pasaulin moterim, turi pakęsti visas konekvencijas iš to. Moteris, kuri pamėgdžiojo vyrą, nėra elegantiška. Vyriskų moterų mada praėjo ir ji nesugrįš“³.

3. „Kojų kalbos“ komentarai 1929-ųjų spaudoje

4. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje madingas „vampo“ stilius

Baltas veidas, išryškintos akys, ilgos ir tankios blakstienos (dažnai dirbtinės), laibuose pirštuose ilgas mundštukas su cigarete... Tačiau *vampui* svarbi

ne tik išvaizda, bet ir elgesys. Moteris turi sukurti „žavaus, bet žiauraus ir negailestingo padaro“ įvaizdį. Cigaretė tampa labai svarbiu madingos moters atributu, į tai iš karto reaguoja gamintojai, paleisdami į rinką bent kelių pavadinimų „moteriškus“ rūkalus. 1930-uosius galima būtų pavadinti rūkančios moters estetikos metais: spaudoje atsiranda daugybė gražuolių su mundštukuose smilkstančiomis cigaretėmis (5 pav.).

5. Rūkanti moteris 4-ojo dešimtmečio pabaigoje – estetiško pasigėrėjimo objektas

Apie 1933-uosius Lietuvą iš Holivudo pasiekia terminas *seksapilis* (6 pav.), verčiamas kaip „lyties gundinimas“. „Sekmadienis“ skelbia: „Dabar moteris gali būti graži, bet ja niekas nesidomės, gali ji būti žavi, bet savo tikslų siekime ji neturės pasisekimo. O tuo tarpu tie privalumai, kuriuos mes išreiškiame seksapilio savoka, pastato moterį nugalėtojos padėtin. Moteris gali būti ir ne taip graži, bet jeigu ji bus su seksapiliu, tai tas jai užtikrina triumfuojantį pasisekimą. Prieš seksapilį nusilenkia grožis ir žavumas“⁴.

6. „Seksapilis“ – tipiškas Holivudo produktas, pasiekęs Lietuvą apie 1933 m.

Atrodo, jog būtent su *seksapiliu* pasiekama moteriško grožio, kaip konstruojamo objekto, pilnatvė. Pasiremdami „žymaus prancūzų moterų pasisekimo tyrinėtojo“ Monogle vyrų viliojimo meno pamokomis, kurias 1936 m. spausdina „Sekmadienis“, galime teigti, jog *seksapiliui* didžiausios reikšmės turi moters balsas, kuris „turi būti žemas ir kimus, su vos vos pastebimu kiekvienai moteriai individualiu gergždimu“, subtili gestikuliacija, mokėjimas klausyti (ypač vyrai žavisi „kai moteris tam tikru nesugaujamu lūpų judesiu ar antakių grakščiu pakėlimu moka išreikšti savo jausmus ir nuomonę apie tai, ką kalba vyras“) ir pagaliau „mokėjimas padaryti vyrui tokį išpūdį, kad jis jus laikytų paslaptingu vaiku, su šiek tiek kapryzų – apie tokias moteris vyrai sako:

ji keista, ji sfinksas, paslaptina“⁵. Taigi apie prigimtinį grožį net neužsimenama.

Apie 1939 m. Lietuvą pasiekia vadinamasis *glamūras* (7 pav.), pabrėžiantis moters žavesį bei švelnumą. „Sekmadienis“ rašo: „Glamūras pakeitė seksapilį, kuris šiandien jau yra blogo skonio pažymys, bet jis pareikalavo taip pat ir visos moters vidaus bei išorės pasikeitimo. Drabužiai nebeteko savo šiurkščių linijų, pasidarė platus, lengvi, kosmetikos priemonės nebėra taip ryškios, kaip vampų laikais, džazo triukšmą pakeitė švelni melodija, plaukai vėl susisuka į garbanas, o kvepalai vėl švelnūs ir šilti. O drauge su tuo moters kūno linijos pasidarė lieknos ir švelnios, išvaizda disciplinuota, sportiška – mergaitės ir moterys, kurias šiandien sutinkame kiekviename žingsnyje, supranta, moka, kaip niekad iki šiol, jungti ryškumą su švelnumu ir įtikinančiu meilumu“⁶.

Taigi moteris turi būti sportiška, bet kartu ir švelni bei moteriška. Iš esmės vadinamasis *glamūro* stilius buvo suvokiamas kaip grįžimas prie tikrojo moteriškumo, o visi ankstesni grožio standartai įvardi-

7. Vadinamasis „glamūras“ – kaip sugrįžimas prie tikrojo moteriškumo

jami kaip neskoningi ir iškraipantys tikrąją moters prigimtį.

Visi mano ką tik aptarti grožio standartai viduriniojo lietuvių miestiečių sluoksniu saviidentifikacijos procese yra naudojami kaip tam tikras skolinys iš vakarietiško „statuso brolių“ brėžiant ribą tarp socialiai „savų“ ir „svetimų“ tautos viduje. Tačiau yra ir kitas mano minėto socialinio sluoksniu saviidentifikacijos aspektas – būtinybė kultūriškai įtvirtinti save kaip nacionalinę grupę (nepamirškime galingos žydų bei vokiečių konkurencijos). Nacionalinėje savimonėje dar nuo tautinio atgimimo laikų lietuviškam moteriškam grožiui atstovauja geltonkasė, mėlynakė valstietė, kurią ryškiausiai savo poezijoje apdainavo Maironis (8 pav.).

8. „Natūralus grožis“, aukštas pozicijas išlaikęs visą tarpukarį

Šis idealas bent jau formaliai išlaiko nekvestionuojamai aukštą poziciją bendranacionalinėje vertybinėje skalėje visą nepriklausomybės laikotarpį. Ne išimtis ir mano aptariami leidiniai, kuriuose „natūralus lietuviškas grožis“ yra pripažįstamas pačiu tikriausiu, nors praktinių patarimų moterims skiltys rodo ką kitą. Kartais šis prieštaravimas tarp tautiško ir vakarietiško yra sprendžiamas gan originaliu metodu, ir gimsta įdomūs meno kūriniai (9 pav.).

Tam tikrą renesansą natūralus grožis pergyveno 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje. Sveikos, pajėgios gimdyti visaverčius vaikus ir dirbti tėvynės labui moters idealo propagavimo nacistinėje Vokietijoje atgarsiai pasiekia ir Lietuvą. „Natūralus grožis“ transformuojasi į vadinamąjį „sportinį moters tipą“, kuriame dera natūralus gamtiškumas ir net kiek agresyvokas praktiškumas. Grožis įgija sveikumo ir sa-

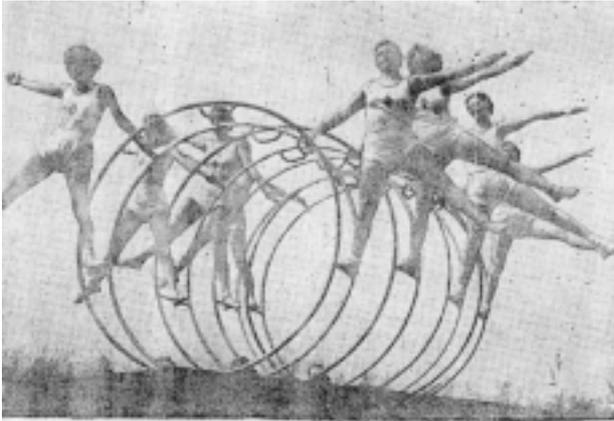

9. Modernaus lietuviškumo paieškos žurnalo viršeliuose 1933 m.

votiško „genetinio tyrumo“ žymenį. Šūkiškai: „Per jėgą – į grožį!“ ir „Sveikame kūne – sveika dvasia!“ aidi greta svarstymų apie tikrąją moters prigimtį ir pareigą tėvynei, kuri reiškiasi per motinystę (10 pav).

Nors mano tyrimo objektas visų pirma yra miestiečiai, tačiau pabaigai turiu šiek tiek paliesti miesto ir provincijos santykį. Mat būtent jame itin ryškiai atsispindi pagal vakarietiškus modelius standartizuoto moteriško grožio, kaip miestietiško vidutinio sluoksniu saviidentifikacijos atspirties taško, matmuo. Būti kauniete – reiškia būti prašmatnia dama, būti provinciale – reiškia būti tik juokinga prašmatnios damos imitacija. Ši subordinacija laikinosios sostinės gyventojams gyvybiškai svarbi, nes pabrėžia jų išskirtinumą. Nenuostabu, kad minėtas stereotipas palaikomas ironiškais straipsneliais, išjuokiančiais provincialių išvaizdą ir pastangas ją gerinti. Ypač neigiamai vertintas vadinamasis „kaimo mergų modernizmas“. Miestiečių nuomone, bet koks madų vaikymasis yra svetimas kaimietišškai prigimčiai, todėl ją tik gadina. Kaime pritinka tik natūralus grožis, simbolizuojamas geltonkasės lietuvaitės, kuriai mieste dėvimos kūno spalvos kojines jokia būdu netinka.

Baigdama norėčiau pabrėžti, kad aš nepretenduoju sukurti tipišką miesto viduriniojo sluoksniu atstovės portretą. Minėtas sluoksniu buvo nevienalytis ir nevienareikšmiškai apibrėžiamas, be to, jei palyginsime tuos grožio standartus, kuriems atstovauja daugiausia iš vakarietiško leidinių perspausdintos nuotraukos su realiai gyvenusių moterų fotografijomis, nesunkiai išvelgsime nemenką skirtumą. Mano tikslas

10. Sportiška moteris – 4-ojo dešimtmečio pabaigos idealas

yra pademonstruoti tam tikras saviidentifikacijos proceso tendencijas, kurios reiškėsi per moteriško grožio standartų paieškas ir gali tapti nedideliu potėpiu tarpukario Lietuvos viduriniojo miestietiško socialinio sluoksnio identitetų studijų paletėje.

Gauta 2003 02 02

Nuorodos

- ¹ Tūkimas ir liesumas, *Moteris*, 1925, Nr. 8, p. 111.
- ² Būdas ir kojos, *Naujas žodis*, 1929, Nr. 7, p. 5.
- ³ Madų karalius nesigaili vyrų kišenių, *Diena*, 1931, Nr. 2, p. 5.

⁴ Moterų pasisekimo paslaptys, *Sekmadienis*, 1936, Nr. 10, p. 7.

⁵ Ten pat.

⁶ Kas yra grožis?, *Sekmadienis*, 1939, Nr. 25, p. 10.

Kristina Lotužytė

WHY WOMEN MUST BE PRETTY? REFLECTIONS OF TRANSFORMATION OF FEMININITY CONCEPTIONS IN THE INTERWAR LITHUANIAN PRESS

S u m m a r y

In interwar Lithuania, the rising urban middle class was actively searching for a basis for self-identification. The modern standard of feminine beauty came to be one of these. Its construction is reflected in the periodical publications established in the late 1920s and oriented towards the social class under analysis.

The outward appearance of a woman indicated the social status of a group represented by her, therefore it had to match certain conventional models. The standard of feminine beauty adopted by the urban middle class was changing in parallel with Western fashion tendencies, but simultaneously it developed some peculiar features. The perpetual balancing between the own, national things and those borrowed yet modern manifested itself in the competition among two standards of beauty – natural and modern. The first one was represented by a blond long-haired Lithuanian girl celebrated in Maironis' poems and the symbol of the latter was a lady from Kaunas spruced up in accordance with the latest fashion trends from Paris.

During the whole period of independence, the standard of natural beauty has retained, at least formally, an unquestionably high position in the national system of values, although columns on housekeeping hints in the periodicals show that city dwellers tended to follow the Western standards. Nevertheless, urban society held the view that natural beauty was indispensable to countrywomen and that the chase of fashion was alien to their nature. The so-called *modernism of country girls* was viewed as an open sore threatening the roots of nationality. At the same time, a modern city woman was normally treated as a symbol of the progress of society. Such a double-standardness demonstrates the endeavours of the urban middle class to delineate its territory in Lithuanian society. On the other hand, the fostering of the national ideal of natural beauty, though frequently formal, witnesses the striving of the urban middle class to identify itself as a national group by means of contrasting itself to national minority groups of similar status, which frequently were more advanced in cultural and economic terms.